

dr. Vera Katz  
Institut za historiju  
71000 Sarajevo  
Alipašina 9  
tel./fax: ++38533209364  
mob. ++38761689392  
vera@lsinter.net

## TITO I NACIONALNO PITANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

**Apstrakt:** Ovaj prilog je pokušaj razmišljanja o kompliciranim međunacionalnim odnosima u Bosni i Hercegovini. Dva izdvojena primjera poslužila su za analiziranje događaja iz prošlosti koji imaju izravnu vezu sa suvremenim zbivanjima. Na osnovu šireg uvida u predmet istraživanja, a ovdje prezentiranog u preglednoj verziji, može se uočiti da nagomilano nerješavanje mnogih pitanja u socijalizmu, osobito nacionalnog kao najosjetljivijeg, dovelo je do eskalacije krize i nestanka zajedničke države. Zašto se slom najjače prelomio u Bosni i Hercegovini ostaje za istraživanje, najvjerovatnije, generacijama koje nisu emotivno vezane za doba socijalizma.

**Ključne riječi:** Tito, Bosna i Hercegovina, nacionalno pitanje, bratstvo-jedinstvo.

Kako je od nestanka Jugoslavije prošlo skoro dvadeset godina za neke je to već dovoljno dugo razdoblje da bi se prišlo ozbiljnom istraživanju perioda komunizma/socijalizma. Za druge je to ipak rano uz objašnjenje da svako nosi različitu povijesnu memoriju sa sobom – lošu ili dobru, pozitivnu ili negativnu, nostalgичnu ili realnu, i različita je od osobe do osobe, u ovisnosti o nacionalnosti, vjeri, društvenom statusu i iskustvu tijekom komunizma i poslije njega. Bez obzira na historičarevu osnovnu zadaću objektivnosti u radu, ipak je proživljeno opterećujuće za njegov znanstveni uradak. Današnje društvo u Bosni i Hercegovini je nacionalno duboko podijeljeno što se odrazilo i na njenu akademsku zajednicu, pa je stoga teško pomiriti sva ta raznorodna sjećanja i interpretacije i od njih složiti konzistentnu priču. Osim toga, različiti događaji u današnje vrijeme također utiču na naš odnos prema prošlosti. Na primjer, kada dođu majski datumi vezani za Titovo ime i tom prigodom članovi SUBNOR-a polažu vijence na spomenik Titu ispred nekadašnje Kasarne Maršala Tita, a današnjeg Kampusu Univerziteta u Sarajevu, tada nas vrata u mislima na neko prošlo vrijeme. Oni to čine u spomen na njegov rođendan i u spomen na dan njegove smrti. Ti događaji i određuju razdoblje uspona i pada zajedničke države, odnosno življenja i nestajanja bratstva i jedinstva. Raspoloženja prolaznika prema tom činu su različita, ali uglavnom je većina indifirentna zbog opterećenosti svakidašnjicom. Ono što je pozitivno u tome je što poslije pada komunizma mogu svi javno manifestirati svoja osjećanja za razliku od vremena

kada to nije bilo moguće čak ni članovima porodice koji su proglašeni i osuđeni kao politički neprijatelji, nestali u ratu ili bili na poraženoj strani, a kamoli bivšim vladarima i velikanima iz kraljevskog perioda Jugoslavije. Spominjanje prošlosti u pozitivnom smislu najčešće se dešava u ovo vrijeme neuspješne tranzicije, bolje rečeno stagnacije i gospodarskog propadanja, kada se ljudi prisjećaju vremena pune zaposlenosti, dodjeljivanja, a ne kupovine stanova, radničkog samoupravljanja, zaštite radničkih prava itd.

Danas se u Bosni i Hercegovini prema službenim podacima izdvaja samo 0,5% za znanost. Prema tome, oskudnost materijalnih sredstava za studentske boravke, arhivska istraživanja i prikupljanje sjećanja još uvijek živih aktera tih događaja i uz nedostupnost specijalnim arhivima ministarstva unutrašnjih poslova malobrojne istraživače ostavlja ograničenim na grad u kojem žive. Stoga bosanskohercegovačka historiografija ne bilježi veću produkciju djela za ovaj historijski period, a institucija koje se bave historijskom znanosti je vrlo malo.

O raspadu Jugoslavije i ratu u Bosni i Hercegovini pojavila se relativno brojna literatura od one koja govori o "drevnoj etničkoj mržnji" do one koja ističe da je vladalo "bratstvo i jedinstvo" kojega su nacionalistički nastrojeni pojedinci i grupe sustavno uništavali. Da bratstvo i jedinstvo nije bilo zdrava alternativa jer je sigurno u dobrom dijelu bila lažna pokazalo se na kraju dvadesetog stoljeća jer se od tako javno iskazivane međuetničke tolerancije pretvorila u suprotnu orijentaciju. Danas se uglavnom govori da je Bosna i Hercegovina doživjela najdramatičniji pad iz najtolerantnije jugoslavenske republike u šovinizam koji je rezultirao i najkrvavijim ratom na prostoru bivše Jugoslavije. Kada ovo kažemo onda se možemo upitati kako je to Bosna i Hercegovina bila najtolerantnija republika, jer ako je takva bila zašto je tako krvavo završila? Dalje, upravo ovo područje gdje se snažno javno propagiralo "jugoslavenstvo" i iz njega izvodilo "bratstvo i jedinstvo" i u vezi sa tim isticao visok procenat nacionalno mješovitih brakova najteže je stradalo u ratu u prvoj polovini devedesetih godina. Nakon takvih iskaza slijedi pitanje koliko je to bilo javno predstavljanje, a koliko duboko doživljavanje i življenje istog? To su pitanja, a odgovore je vrlo mukotrpno tražiti jer se literatura i iskustvo miješaju u glavi istraživača. Ostaje samo arhivska građa. A s obzirom na nepostojanje pouzdanih onodobnih podataka javnog mnijenja o pojedinim pitanjima, od onih o podršci režimu do najosjetljivijih o nacionalnom pitanju, teško je pronaći u stvarne međunacionalne odnose. U Bosni i Hercegovini se najčešće pozivalo na "komšiluk" kao najuzvišeniju kategoriju u međuljudskim odnosima dovodeći je do savršenstva. Iza toga slijedi pitanje o tom istom komšiluku koji se raspao u proljeće '92. godine. Nadalje, kada se danas žele prikazati međuljudski odnosi u socijalizmu pričaju se

priče o posjetama jedni drugima za različite vjerske blagdane između tri konfesije. Da li su to bile posjete iz dubine duše ili samo spontana ili manipulirana gesta i to u vrijeme kada su se mnogi predstavljali kao ateisti ili se javno nisu deklarirali kao vjernici? Za ozbiljno razmišljanje o ratu u Bosni i Hercegovinu potrebno je spoznati zašto je do toga došlo? Danas se okrivljuju velikosrpski i velikohrvatski projekti, a ako je u Bosni i Hercegovini postojao međunarodni sklad kako su ti projekti dobili masovnu potporu? A da bismo to saznali morali bismo krenuti od vremena uspostavljanja socijalističke Jugoslavije i Bosne i Hercegovine u njoj. Kada danas pogledamo unutarnju podjelu Bosne i Hercegovine koja je u prvom redu neprirodna u odnosu na njena prirodno-geografska obilježja, te nacionalni razmještaj stanovništva kao posljedice rata, tada se postavlja pitanje da li Bosnu i Hercegovinu očekuje sudbina raspada Jugoslavije s obzirom na još jednu vrlo često spominjanu usporedbu da je Bosna i Hercegovina "Jugoslavija u malom". I to se isticalo kao prednost, vrlina, uspjeh u bratstvu i jedinstvu. Da li će doživjeti sudbinu Jugoslavije ili će je držati dogovoreni državno-politički okvir bez obzira na uznemiravajuću sliku unutar njega?

Za odnos Tita prema Bosni i Hercegovini u vezi sa rješavanjem nacionalnog pitanja možda je najuočljiviji primjer iz vremena stvaranja jugoslavenske federacije. Tito i Bosna i Hercegovina su bili u izravno odlučujućoj vezi od vremena Drugog zasjedanja AVNOJ-a. Jugoslavenska federacija stvorena je prema nacionalnom principu, kada je pobrojano tada priznatih pet naroda i njima pripadajućih republika, a historijsko nasljeđe zajedničkog života Srba, Hrvata, Muslimana i ostalih na prostoru koje se kroz historiju identificiralo imenom Bosna i Hercegovina nastojalo je izboriti i opravdati teritorijalni princip, po kojem je ova zemlja Odlukom Drugog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ-a) 1943. godine, ušla kao šesta federalna jedinica sa granicama iz 1918. godine, uz neke kasnije korekcije kod Sutorine i na području tadašnjeg bosansko-grahovskog i bihačkog sreza. Bez obzira na različita, vrlo oprečna mišljenja tada utjecajnih revolucionara kao što je bio Moša Pijade i drugi, za i protiv Bosne i Hercegovine kao federalne jedinice, a za autonomne pokrajine u njoj, odlučujuću arbitražu je imao Tito, koji je jedini mogao svojim autoritetom stati nasuprot onih koji su zagovarali podjelu na dvije ili tri autonomne pokrajine. O različitim mišljenjima o statusu Bosne i Hercegovine saznajemo iz kazivanja Hasana Brkića, Avde Hume, Osmana Karabegovića i Rodoljuba Čolakovića,<sup>1</sup> visokih partijskih funkcionera iz Bosne i Hercegovine, koji tvrde da je pitanje statusa ove jugoslavenske zemlje

---

<sup>1</sup> Hasan Brkić, *U matici života*, Sarajevo 1967., 37-81.; Diskusija Avde Hume na znanstvenom skupu *AVNOJ i NOB u BiH*, Beograd 1974.; Osman Karabegović, "Poslije dvadeset godina" u: *Tako je stvorena nova Jugoslavija*. knj. II, Beograd 1964., 302.; Rodoljub Čolaković, "Kroz otvoren prozor prodirala je svjetlost prvog dana DFJ". u: *Tako je stvorena nova Jugoslavija*. knj. I, Beograd 1963., 118-119.

postavljeno i razriješeno nakon razgovora Josipa Broza Tita sa članovima Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH u vezi sa sazivanjem "bosanske skupštine" (misli se na ZAVNOBiH). U svojim kazivanjima oni se razlikuju samo u nijansiranom predstavljanju vlastitih zasluga za konačan rezultat. To je bilo zeleno svjetlo za rješenje položaja Bosne i Hercegovine u budućoj jugoslavenskoj federaciji. Pokrajinsko rukovodstvo je stalo na poziciju argumentiranog zagovaranja za status federalne jedinice. Nakon usaglašavanja mišljenja na višim partijskim instancama javno je iskristalizirano opredjeljenje Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH da „Bosna i Hercegovina nije nacionalno homogena zemlja, ali ona vijekovima postoji kao ekonomsko-istorijska cjelina, sa svojim složenim društveno-političkim problemima. Biće potrebno mnogo strpljenja i upornosti da se oni rješavaju u interesu svijeta. Uvjereni smo da će to biti rađeno efikasnije bude li Bosna i Hercegovina samostalno rješavala ona pitanja koja će rješavati i druge federalne jedinice“.<sup>2</sup> Zagovaranje da Bosna i Hercegovina bude federalna jedinica, a ne da bude podijeljena na autonomne pokrajine, bilo je bolje rješenje u nadilaženju srpsko-hrvatskog konflikta, jer priključenje dijelova Bosne i Hercegovine Srbiji ili Hrvatskoj ne bi doprinijelo političkom rješenju ovog pitanja u budućnosti „(...) jer bi se ponovo trovali odnosi između Srba i Hrvata. Takvo rješenje pogotovo ne bi bilo prihvatljivo za Muslimane, jer bi tako bili nasilno trpani u Srbe i Hrvate. Rješenjem da Bosna i Hercegovina bude posebna federalna jedinica, obezbjedilo je i Muslimanima da se kao cjelina materijalno i kulturno razvijaju i slobodno nacionalno razvijaju“.<sup>3</sup> Prema kazivanju Rodoljuba Čolakovića<sup>4</sup> pred Drugo zasjedanje AVNOJ-a vođeni su razgovori sa članovima Centralnog komiteta KPJ, koji su bili zaduženi za nacrt odluka o federativnom uređenju Jugoslavije, a time i o položaju Bosne i Hercegovine u toj zajednici. Da su razgovori bosanskohercegovačkih partijskih kadrova uz Titovu naklonost sa visoko pozicioniranim jugoslavenskim, političkim, vojnim i partijskim ličnostima urodili plodom ukazuje činjenica da se prišlo sazivanju osnivačke skupštine ZAVNOBiH-a<sup>5</sup> 25.-26.11.1943. godine u Mrkonjić Gradu<sup>6</sup> na kojem je usvojena *Rezolucija*<sup>7</sup> i *Proglas narodima Bosne i Hercegovine*.<sup>8</sup> Tekstovi usvojenih dokumenata sadržavali su u potpunosti politička stremljenja komunističkog vodstva. Naglašeno je predstavljanje ZAVNOBiH-a kao općenarodnog predstavništva koje zastupa interese cijelog

---

<sup>2</sup> Rodoljub Čolaković, "Pravi odgovor na pitanje: Čija je Bosna i Hercegovina?" Uvodni referat u: *AVNOJ i NOB u BiH*, Beograd 1974.

<sup>3</sup> Drago Borovčanin, *Izgradnja bosanskohercegovačke državnosti u uslovima NOR-a*. Sarajevo 1979., 172.

<sup>4</sup> Rodoljub Čolaković, "Kroz otvoren prozor...", 119.

<sup>5</sup> Osman Karabegović, "Poslije dvadeset godina". 302.

<sup>6</sup> *ZAVNOBiH – dokumenti*, knj. 1., Zapisnik prvog zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, 28.

<sup>7</sup> *Isto*. Rezolucija Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a, 69-73.

<sup>8</sup> *Isto*. Proglas ZAVNOBiH-a narodima Bosne i Hercegovine, 79-82.

naroda osim onih koji su se stavili na stranu neprijatelja narodnooslobodilačkog pokreta. Nastupali su u ime ukupnog stanovništva, u ime sve tri nacije i brojnih nacionalnih manjina, a Poljaci i Ukrajinci su imali i svoje prestavnike u ZAVNOBiH-u. Osim uputa za osnivanje i djelovanje organa vlasti na različitim razinama i u različitim oblastima, u Bosni i Hercegovini je neizostavno upotrebljavana i ponavljana matrica o nacionalnom suglasju koja je samo blago varirala, a bila je formulirana na sljedeći način: „Ta i takva politika u Bosni i Hercegovini, razdvajanja Srba, Hrvata i Muslimana i huškanja jednih na druge i od strane velikosrba i velikohrvata i muslimanskog političkog vodstva dovela je dotle, da je Bosna i Hercegovina 20 godina bila svačija više nego svoja, bila ropkinja čitavih 20 godina, bila zapuštena i zanemarena u svakom pogledu, bila u rukama narodnih zulumčara ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska“.<sup>9</sup> Biranjem Prezidijuma ZAVNOBiH-a i objavljivanjem njegove Rezolucije započela je stalna agitaciono-propagandna aktivnost u upoznavanju javnosti da je nacionalno pitanje riješeno parolom bratstva i jedinstva, a krivica je prebačena na "narodne neprijatelje" i stare imperije propale još prije kraja Prvog svjetskog rata: „Narodi Bosne i Hercegovine ne žele više povratak starog stanja koje je dovelo do naše nesreće. (...) Razdor i mržnja među našim narodima unosili su tuđinci u našu zemlju od Osmanlija, Mađara i Austrijanaca do današnjih fašističkih zavojevača. Stare političke stranke, kao velikosrpske, tako i Jugoslovenska muslimanska organizacija i reacionari iz Hrvatske seljačke stranke, nisu zbližavali narod, već su svojom protivnarodnom politikom produbljivali jaz među njima i sijali mržnju. (...) Zahvaljujući Komunističkoj partiji, organizatoru narodnooslobodilačke borbe, narodi Bosne i Hercegovine, poslije toliko žrtava i krvoprolića ostvaruju bratstvo-jedinstvo u narodnooslobodilačkom pokretu koje će se dalje razvijati i učvršćivati, kao najdragocjeniju pobjedu u ovoj borbi.“<sup>10</sup> Za distribuciju *Proglasa ZAVNOBiH-a* bile su zadužene oblasne, okružne i sreske organizacije Komunističke partije da putem organa vlasti koji su bili njena transmisija upoznavajući i educirajući stanovništvo s posebnim akcentom na proklamirano rješenje nacionalnog pitanja. Prema tim proklamacijama, program je nametnuo neizbježno pomirenje bez obzira koliko je to bilo teško poslije strahovitih zločina tijekom rata. Kako je za međunacionalno klanje u prvom redu optuživan višestranački sustav Kraljevine Jugoslavije i uz njega su povezane sve negativnosti, tako se nametao jedan novi koncept bratstva i jedinstva, ravnopravnosti i narodne vlasti. Da bi se potvrdilo dogovoreno od 30. 6. do 2. 7. 1944. godine u Sanskom Mostu je održano Drugo zasjedanje ZAVNOBiH-a, odakle „(...) upućuju svoje borbene pozdrave Predsjedništvu Antifašističkog vijeća narodnog

---

<sup>9</sup> *ZAVNOBIH – dokumenti*, knj. I, 52.

<sup>10</sup> *Isto*, 70.

oslobođenja Jugoslavije, nosiocu suverenosti nove Jugoslavije. Sprovodeći u život odluke Drugog zasjedanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, konstituišući se u zakonodavno i izvršno tijelo Bosne i Hercegovine, naše vijeće polaže temelj federalne Bosne i Hercegovine, zajedničke domovine Srba, Muslimana i Hrvata. Uvjeravamo vas, da ćemo u izgradnji bosansko-hercegovačke državnosti učvršćivati bratstvo naših naroda, svjesni koliko će slobodna i zbratimljena Bosna i Hercegovina doprinijeti jačanje naše velike domovine – demokratske federativne Jugoslavije“.<sup>11</sup> Ostvarujući ravnopravan status u novoj Jugoslaviji, Bosni i Hercegovini je prvenstveno bila namijenjena uloga dobrog primjera u rješavanju gorućeg nacionalnog pitanja, što ilustrira pozdravni govor Edvarda Kardelja, potpredsjednika Savezne vlade i ministra za Konstituantu, na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a 26. 4. 1945. godine u Sarajevu, u kojem je naglašeno: “U Bosni i Hercegovini imala je u prvom redu osnovna parola narodno-oslobodilačkog pokreta, parola o bratstvu i jedinstvu naroda Jugoslavije, da izdrži svoju vatrenu probu. I izdržala je. I pobjedila. Svi narodi Jugoslavije biće narodu Bosne i Hercegovine za tu pobjedu vječno zahvalni. Tu svoju ulogu mora Bosna i Hercegovina zadržati i u budućnosti. Ona mora praktički ponovo svaki dan dokazivati da ne može biti ugnjetavanja naroda po narodu tamo gdje vlast drže u rukama narodne mase, radni narod. Ona mora bratskim unutarnjim odnosima svaki dan iznova razoružavati sve one neprijatelje iz svih naših zemalja koji hoće raspirivati međusobnu nacionalnu mržnju da bi na taj način slomili vlast demokratskih narodnih snaga. U toj svojoj ulozi Bosna i Hercegovina biće najčvršći stup Demokratske Federativne Jugoslavije“.<sup>12</sup> Daljnje preuzimanje i uspostavljanje zakonodavne, izvršne i sudske vlasti po naptcima Komunističke partije vješto je i dalje vođeno pod sintagmom "Smrt fašizmu sloboda narodu" koja je bila i službeni pozdrav i službeni završetak svakog akta vlasti. Uz ovu, ukupna antifašistička borba vođena je i pod sintagmom o "bratstvu i jedinstvu" što je također bilo dobro odabrano za sve građane koji su bili ne samo antifašisti nego i protivnici međunacionalnog istrebljenja. Sintagma "Smrt fašizmu sloboda narodu" je iščeznula iz javnog optičaja tijekom prvih poratnih godina, a ona druga o "bratstvu i jedinstvu" je ostala sve do 1991. godine. Koliko je sintagma o bratstvu i jedinstvu bila ideološka floskula za komunistički sustav vidi se u ratu 1991.-1995. godine, kada je nepovratno nestala tijekom raspada Jugoslavije. Tijekom socijalističkog perioda svaki 25. novembar obilježavan je kao državni praznik Bosne i Hercegovine. Izvod iz Zavnobihovskog dokumenta ponavljan je kao molitva da narodi Bosne i Hercegovine „(...)

---

<sup>11</sup> *Isto*, 170.

<sup>12</sup> *ZAVNOBiH – dokumenti 1945.* knj. II. Sarajevo 1968. Govor Edvarda Kardelja na Trećem zasjedanju ZAVNOBiH-a, 397.

hoće da njihova zemlja koja nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska nego i srpska i muslimanska i hrvatska bude slobodna i zbratimljena Bosna i Hercegovina, u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih Srba, Muslimana i Hrvata. (...)“<sup>13</sup> Nakon 1995. godine dijelovi Federacije Bosne i Hercegovine sa bošnjačkom većinom slave Dan državnosti pozivajući se na spomenuta dokumenta ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a, kantoni sa hrvatskom većinom u novije vrijeme imaju neradni dan, ali ne slave ovaj praznik, a Republika Srpska ne priznaje ovaj praznik opravdavajući se nepostojanjem Zakona o praznicima. Nigdje se ne spominje bratstvo i jedinstvo jer je već svima jasno da toga nema ni u paroli, od vremena višestranačkih izbora. Jedna od mogućih interpretacija nastale situacije je nepostojanje Bosne i Hercegovine kao zajedničke države svih njenih naroda. Da li su oni iz 1943. godine bili u pravu sa autonomnim pokrajinama? Danas je Bosna i Hercegovina nacionalno homogenizirana što je uočljivo i bez popisa stanovništva. Od daljnjih predviđanja običnog čovjeka hvata strah, a historičaru to nije u opisu posla, ali jeste da pomno istražuje prošlost socijalističkog perioda da bi našao utemeljene odgovore za događanja u posljednjoj deceniji 20. stoljeća. Mada je ovaj prvi primjer prezentiran u kratkim potezima može poslužiti za dublju daljnju analizu jer otvara mnogo pitanja. Kao prvo, kontradiktornost u vezi sa Muslimanima. Vlast se uz Srbe i Hrvate izravno obraća i Muslimanima, a ne prizna ih u nacionalnoj punoći, demografski ih 1948. popisuje kao "neopredjeljenje" u odnosu na Srbe, Hrvate ili druge nacije, a 1953. kao "Jugoslovene neopredjeljenje" itd. Da li je mogla funkcionirati politika bratstva i jedinstva, ako se od nekoga očekuje sasvim suprotno od proklamiranog. Dalje, ravnopravnost nacionalnih manjina je javno iznesena, a kako onda objasniti iseljavanje Poljaka, Nijemaca i drugih iz Bosne i Hercegovine. Koliko je takvih "stranaca" koji su Bosnu i Hercegovinu smatrali novom domovinom moralo napustiti poslije rata i pod kojim uvjetima? Koliki je bio raskorak između javno izkazanih rješenja i stvarnog života ostaje da se objasni i prezentira u historiografskim djelima? Da bismo shvatili politiku bratstva i jedinstva morali bismo na brojnim primjerima iščitavati Titove političke spise i govore te ih upoređivati sa slučajevima isključivanja i osuđivanja pojedinaca i grupa tijekom socijalističkog perioda, a takvih je bilo u kontinuitetu od oslobođenja i suda narodne časti do afere "Agrokomerc". Ako se to uvrsti u kadrovsku strukturu vlasti i pratećih službi u Bosni i Hercegovini tada bismo jasnije shvatili određene pojave koje su se dešavale tijekom socijalizma i erupcije nagomilanih problema u 90-im godina 20. stoljeća.

---

<sup>13</sup> Isto, 73.

Da je povijesni tijek u razvoju jednog društva do njegove pune zrelosti naprasno prekinut nametnutim odlukama može poslužiti i primjer koji govori o odnosu komunističke vlasti prema nacionalnim kulturno-prosvjetnim društvima u Bosni i Hercegovini. Na jednoj strani se deklarirano zastupala nacionalna ravnopravnost, a na drugoj su grubo ukinuta tri nacionalna društva vrlo perfidnim metodama. Nisu ukinuti dekretom, ali su ugašeni u ime bratstva i jedinstva i stvaranja zajedničkog udruženja sa višenacionalnim sastavom članstva. Objašnjenje da za nacionalna društva nije bilo više interesa unutar samih društava nije bilo uvjerljivo. Ona su se u 90-im obnavljala kao iz pepela s punim nacionalnim programima, ali bez imovine koju ni danas nisu uspjeli vratiti. Vrijedna imovina je oduzeta u ime viših interesa, bratstva jedinstva, a u stvari uknjižena u državno vlasništvo u koje su se uselili organi nove vlasti i nova socijalistička politička elita. Naručenim autorskim člancima dnevni i mjesečni listovi zabilježili su ukidanje ovih društava. Dnevni list *Oslobođenje* prestanak rada društava donosi u podnaslovu: "Glavni odbori donijeli su odluku da nacionalna kulturno-prosvjetna društva obustave svoj rad".<sup>14</sup> U tekstu je prezentiran na vrlo vješt način proces samoukidanja društava i to na identičan način u sve tri nacionalne zajednice. Veličajući dostignuća svih poslijeratnih masovnih organizacija, čitatelj stječe dojam da su se društva stvarno iznutra istrošila. Na potpuno isti način i upotrebom istih argumenata kao u prethodnom tekstu, pojavio se članak i u *Odjeku* pod naslovom "Zašto su nacionalna kulturna društva prestala sa radom".<sup>15</sup> Vrlo brzo nakon likvidacije nacionalnih kulturno-prosvjetnih društava, Savez kulturno-prosvjetnih društava Bosne i Hercegovine održao je svoju Prvu redovnu godišnju skupštinu 8. i 9. 5. 1949. godine. Predsjednik Saveza Mladen Čaldarević održao je glavni referat u kojem se detaljno osvrnuo na kulturnu politiku, njezine zadatke, uspjehe i nove zadatke. U referatu je posebno istaknuta opravdanost osnivanja ovog Saveza i zacrtan je njegov put koji će ostvariti zadatke koji se pred njega postavljaju. Svakako, morao se dotaknuti i o nacionalnih društava o kojim je konstatirao sljedeće: „Daljnji razvoj kulturno-masovnog rada zahtijevao je da se izvrši likvidacija triju tradicionalnih društava *Prosvjete*, *Preporoda* i *Napretka*. To je izvršeno na sastancima plenarnih uprava marta o. g. Odmah 1945. g. i tokom 1946. godine ova tradicionalna društva razbijala su pozicije reakcije, afirmirala su liniju naše kulturne politike i rješavanja nacionalnog pitanja kod onih slojeva građanstva koji su bili pod šovinističkim uticajem. Ovaj zadatak ova tri društva uspješno su

---

<sup>14</sup> *Oslobođenje*, VI/1949., br.772. Sarajevo: 15. 4. 1949., 2. (Tekst potpisao Salko Nazečić)

<sup>15</sup> *Odjek-organ Saveza kulturno-prosvjetnih društava Bosne i Hercegovine*, 1-2, 1949., god III., br. 25., 4-5. (Tekst potpisao Alojz Benac)



izvršila<sup>16</sup>.<sup>16</sup> Interesantno je analizirati onovremene tekstove i shvatiti komunističke metode djelovanja. Npr. spomenuta društva su u svom imenu imala nacionalno određenje (srpsko, hrvatsko, muslimansko), ono se ne spominje, već se nazivaju tradicionalnim, zatim mnogo kazuju imena ljudi koji su postavljeni na čelo tih društava, oni su bili stipendisti tih društava, a nakon 1945. kadrovi nove vlasti itd.

Ukidanje spomenutih nacionalnih udruženja sa datim obrazloženjima uklapa se u sinhronizirani scenario potiskivanja stvarnih problema u međunacionalnim odnosima. Vještačkim presjecanjem društvenih procesa nagomilavali su se decenijama problemi različite vrste koji su padom komunizma kulminirali. Pripadnici različitih nacija pod plaštom bratstva i jedinstva pred rat su se u većini stranački opredijelili, a bez poznavanja kulture dijaloga, dogovora i razumijevanja neminovno su završili u ratu.

Ako bi se krenulo minucioznom istraživačkom metodom otkrilo bi se mnogo pojedinosti koje bi bratstvo i jedinstvo u Bosni i Hercegovini razotkrili kao ideološku floskulu, mada generacije rasle u socijalizmu imaju uglavnom pozitivno mišljenje o njemu. Kada se objasne integrativni procesi u bosanskohercegovačkom društvu, kao što su: stalna indoktrinacija koju je proizvodio jednopartijski sustav, stalna doza prisutnog straha od nadolazećeg nacionalizma, zadovoljavajući životni standard, povremene represivne mjere prema pojedincima i grupama koji su predstavljani kao "državni neprijatelji" i slično, tada ćemo shvatiti u potpunosti vrijeme socijalističkog razvoja. Međutim, stalno traženje izlaza iz ekonomskih poteškoća koje se i 80-ih godina nisu smjele javno imenovati krizom nije moglo preživjeti devedesete. Duboku ekonomsku krizu nije mogla pokriti neka od neuspješnih socijalističkih reformi pošto su se ti modeli istrošili. Nadolazeća želja za slobodom pojedinca i izražavanja slobodne volje naroda u jugoslavenskog federaciji odlučilo je o propasti zajedničke države. Republike su se snalazile na različite načine, a Bosna i Hercegovina na raskršću dešavanja doživjela je duboku tragediju. Tako i danas živimo u metežu međunacionalnih odnosa, a nacionalno višestranačje politički opstruira razvoj Bosne i Hercegovine nacrtano stvorene u Daytonu.

---

<sup>16</sup> *Odjek*, 1-2., 1949., god.III., broj 27., 6, 3 -4.

## Summary

### TITO AND NATIONAL QUESTION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

To analyze the relationship of Tito to the national question in Bosnia and Herzegovina could be listed numerous examples of period od 1943 and throughout the socialist period. In this paper two examples are presented. The first example is Tito's support to Bosnia and Herzegovina to become one of the six republics in federal Yugoslavia, and second, the abolition of national cultural societies with the aim of integrating the population in the multinational associations. Political and ideological solutions of the past had important implications for the events of the late 20th century in the form of flaming nationalism that ended the war.